

Początki polskiej państwowości są wciąż żywo dyskutowanym zagadnieniem w mediewistyce, angażującym nie tylko samych historyków, lecz również archeologów, antropologów, lingwistów, a także naukowców reprezentujących nauki przyrodnicze, a nawet ścisłe. W starszych opracowaniach historycznych formowanie się państw w środkowej Europie w okresie wczesnośredniowiecznym ujmowane było jako proces ewolucyjny, polegający na stopniowym łączeniu się jednostek plemiennych w większe, ponadplemienne organizacje. Model takiego procesu wypracował Henryk Łowmiański, wskazując na następujące po sobie etapy prowadzące do powstania państwa. Punktem wyjścia były w nim struktury plemienne, w których w starszych fazach wczesnego średniowiecza rządy sprawowali wolni członkowie plemienia poprzez instytucję wiecu. Jedynie w okresach zagrożeń lub podejmowania akcji zbrojnych wybierali spośród siebie wodza, osobę cieszącą się powszechnym szacunkiem i posiadającą zdolności kierowania grupą. Korzyści płynące z tego przywództwa sprzyjały kumulowaniu osobistego majątku, będącego podstawą jego władzy. Kolejnym etapem były próby ciągłego utrzymania władzy przez jednostkę, także w okresie pokoju, oraz przekazywania jej następcom w obrębie rodu. Podstawą roszczeń do sprawowania rządów miała być pozycja rodu i majątek własny wodza, pochodzący z łupów, trybutów i darów. Utrwalenie tego systemu prowadziło do przekształcenia struktury plemiennej w państwową, w której utrzymanie warstwy panującej spoczywało na ludności poprzez egzekwowanie różnych powinności na rzecz władcy. Władca wraz ze swym dworem przejmował dotychczasowe funkcje wiecu. Majątek plemienia stawał się własnością panującego, on też sprawował funkcje fiskalne, sędownicze i wojskowe, organizując funkcjonowanie państwa.

Taka wizja powstawania organizmów państwowych, także państwa pierwszych Piastów, została oparta na skąpych danych zawartych w źródłach pisanych. W drugiej połowie ubiegłego stulecia do dyskusji nad tym zagadnieniem włączyli się aktywnie archeolodzy, opierający swe studia na efektach szeroko zakrojonych prac wykopaliskowych, zwłaszcza na szczegółowych analizach przemian zachodzących w sieci osadniczej. Według Zofii Kurnatowskiej procesy obejmowania władzy przez młode dynastie w środkowej Europie były oparte na kontrolowaniu dalekosiężnych szlaków handlowych, powiększaniu terytorium i narzuceniu trybutów na ludność uzależnionych obszarów, zdobyciu niewolników oraz osadników dla zagospodarowania obszaru centralnego, a także zapewnieniu łupów drużynie. Działania te wieńczyła legitymiza-

cja władzy w wymiarze symbolicznym, wynikająca z przyjęcia nowej, chrześcijańskiej wiary. Osadzenie w czasie tego procesu umożliwiło zastosowanie na szeroką skalę ekspertyz dendrochronologicznych, które uściśliły datowanie budowy centralnych ośrodków władczych. Analizy te przyniosły zaskakujące wyniki, zmuszające do zasadniczej zmiany poglądów na przebieg procesów państwowotwórczych, w których istotną rolę odgrywały wspierające dynastów elity. Podobne zjawisko w zakresie weryfikacji ustaleń historiografii, pochodzących z rozpoznania za pomocą innych dyscyplin, zwłaszcza archeologii, obserwuje się w krajach sąsiednich, które stanowią ważny punkt odniesienia dla badań polskich ze względu na podobny etap i podłoże przemian państwowotwórczych.

Jednym z kluczowych zagadnień, obok rozpoznania mechanizmów budowania władzy, m.in. za pośrednictwem wznoszenia nowych grodów, jest sposób formowania się wczesnych elit, rola oddziaływań zewnętrznych w tym zakresie oraz ich skład, z uwzględnieniem możliwości migracji na ziemie polskie grup z krajów ościennych. Stąd też pochodzenie ówczesnych elit społecznych, w tym zwłaszcza dynastii Piastów, jest stale obecnym przedmiotem dociekań i wciąż trwających sporów naukowych. Satysfakcjonujących rozwiązań w tym zakresie nie dostarczają ani źródła pisane, ani materiały archeologiczne, ani nawet badania antropologiczne, choć te ostatnie przynoszą wiarygodne rozstrzygnięcia kwestii dotyczących zagadnienia biologicznej ciągłości (bądź nieciągłości) konkretnych populacji. Z tego względu mediewiści wiążą dziś wielkie nadzieje z efektami badań genetycznych społeczności zamieszkujących Europę w czasach poprzedzających formowanie organizmów państwowych i w czasach współczesnych tym procesom. Badania takie podjęło poznańskie środowisko naukowe dzięki grantom przyznanych przez Narodowy Program Rozwoju Humanistyki (projekt nr 0040/NPRH3/H11/82/2014; „Wielkopolska średniowieczna: społeczeństwo i dynastia w kontekście genezy i składu etnicznego”) oraz Narodowe Centrum Nauki (SYMFONIA II, projekt nr UMO—214/12/W/NZ2/00466; „Dynastia i społeczeństwo państwa Piastów w świetle zintegrowanych badań historycznych, antropologicznych i genomicznych”) realizowany przez Poznańskie Centrum Archeogenomiki.

Oddawana do rąk Państwa monografia stanowi pokłosie międzynarodowej konferencji naukowej pt.: „Tradycje i nowoczesność. Początki państwa polskiego na tle środkowoeuropejskim w badaniach interdyscyplinarnych”, zorganizowanej w dniach 10–12 czerwca 2015 r. przez Instytut Historii i Instytut Prahistorii UAM wraz z Instytutem Chemii Bioorganicznej PAN w Poznaniu. Zawiera prace mediewistów – historyków i archeologów czeskich, węgierskich i polskich, a także antropologów i biochemików. Przedstawienie stanu badań nad początkami państwa polskiego, rozpatrywanymi na tle środkowoeuropejskim, w zamysle inicjatorów tego przedsięwzięcia stanowi refleksję nad dotychczasowymi osiągnięciami, a zarazem punkt wyjścia do nowoczesnych, zintegrowanych studiów nad tą wciąż inspirującą problematyką.

Hanna Kóčka-Krenz, Marzena Matla, Marcin Danielewski